

SHAXSDA KIBR NOMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Raxmonova Oxshaxon Oribovna

Qo'qon davlat universiteti Psixologiya kafedrası

O'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20716857>

Annotatsiya

Mazkur maqolada shaxsda kibr (manmanlik, narsissizm alomatlari) namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari, uning shakllanish sabablari va shaxslararo munosabatlarga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida kibrli shaxslarning kognitiv, emotsional va xulq-atvor sohalaridagi o'ziga xos xususiyatlari aniqlangan, shuningdek, kibr darajasining o'zini-o'zi baholash ko'rsatkichlari bilan bog'liqligi o'rganilgan. Olingan natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kibr, manmanlik, narsissizm, o'zini-o'zi baholash, shaxslararo munosabatlar, psixologik xususiyatlar, emotsional intellekt. Аннотация

Kirish: Jamiyatda shaxslararo munosabatlarning sifati, jamoada ishlash samaradorligi va insonlarning ruhiy salomatligi ko'p jihatdan ularning o'ziga va atrofdagilarga bo'lgan munosabatiga bog'liqdir. Kibr — shaxsning o'zini boshqalardan ustun ko'rishi, o'z qobiliyatlari va fazilatlarini haddan tashqari yuqori baholashi bilan xarakterlanuvchi murakkab psixologik hodisadir. Kibrli xulq-atvor ko'pincha tashqi tomondan ishonch va muvaffaqiyat belgisi sifatida qabul qilinsa ham, uning tub mohiyatida ichki noaniqlik, xavfsizlik hissining yetishmasligi va o'zligini himoya qilishga yo'naltirilgan mudofaa mexanizmlari yotadi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy jamiyatda raqobat muhitining kuchayishi, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi va shaxsiy brending tushunchasining populyarlashuvi natijasida kibrli xulq-atvor namoyonlari yanada yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Bundan tashqari, kibr va sog'lom o'ziga ishonch o'rtasidagi chegarani aniq ajratish ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega, chunki bu ikki holat tashqi ko'rinishi jihatidan bir-biriga o'xshash bo'lsa-da, shaxs va uning atrofida qilgan uchun tubdan farqli oqibatlariga olib keladi.

Тадқиқот методлари

Tadqiqotning maqsadi — shaxsda kibr nomoyon bo'lishining asosiy psixologik xususiyatlarini, shakllanish omillarini va shaxslararo munosabatlarga ta'sirini nazariy tahlil asosida aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- kibr tushunchasining psixologik mohiyatini va uning yaqin tushunchalardan (o'ziga ishonch, o'zini hurmat qilish, narsissizm) farqini aniqlash;

- kibrli shaxslarga xos kognitiv, emotsional va xulq-atvor xususiyatlarini tavsiflash;

- kibrning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy va oilaviy omillarni ta'qil qilish;

- kibr darajasi bilan o'zini-o'zi baholash va shaxslararo munosabatlar sifati o'rtasidagi bog'liqlikni empirik jihatdan o'rganish.

- Tadqiqot ishida nazariy va amaliy metodlar uyg'unlikda qo'llanildi. Nazariy qismda mavjud ilmiy adabiyotlar, xorijiy va mahalliy psixologlarning kibr, narsissizm va o'zini-o'zi baholash mavzularidagi ishlari tahlil qilindi hamda tizimlashtirildi. Bunda qiyosiy tahlil va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

-Amaliy qismda oliy ta'lim muassasasi talabalari orasida so'rovnoma o'tkazildi. Tadqiqotda jami 60 nafar talaba (30 nafar yigit, 30 nafar qiz, 18–23 yosh oralig'ida) ishtirok etdi. Tadqiqot quyidagi metodikalar asosida amalga oshirildi:

-Narsissik shaxsiy xususiyatlar so'rovnomasi (NPI-16 qisqartirilgan shakli) — kibr va manmanlik darajasini aniqlash uchun;

-Rozenberg o'zini-o'zi baholash shkalasi — ishtirokchilarning o'zini-o'zi baholash darajasini o'lchash uchun;

-Shaxslararo munosabatlar sifatini baholash so'rovnomasi — ijtimoiy moslashuv darajasini aniqlash uchun.

-Olingan ma'lumotlar matematik-statistik usullar (Pirson korrelyatsiya koeffitsiyenti, o'rtacha qiymatlarni taqqoslash) yordamida qayta ishlandi va SPSS dastur paketi yordamida tahlil qilindi.

-Natijalar

-Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ishtirokchilarning 18 foizida ($n=11$) yuqori darajadagi kibr ko'rsatkichlari aniqlandi, 47 foizida ($n=28$) o'rta daraja, 35 foizida ($n=21$) esa past daraja kuzatildi. Yuqori kibr ko'rsatkichiga ega bo'lgan ishtirokchilarda quyidagi o'ziga xos xususiyatlar yaqqol namoyon bo'ldi:

-Kognitiv xususiyatlar

-Yuqori kibr darajasiga ega ishtirokchilarning katta qismi (72%) o'zlarining qobiliyatlarini obyektiv ko'rsatkichlarga nisbatan ancha yuqori baholashga moyil ekanligi aniqlandi. Ular o'z muvaffaqiyatlarini shaxsiy qobiliyatlari bilan, muvaffaqiyatsizliklarini esa tashqi omillar (baxt, boshqalarning adolatsizligi) bilan izohlashga moyil bo'ldilar. Bu holat psixologiyada "atributsiya xatosi" deb nomlanuvchi hodisaning yaqqol ko'rinishi hisoblanadi.

Emotsional xususiyatlar

Emotsional sohada kibr darajasi yuqori bo'lgan ishtirokchilarda tanqidga nisbatan kuchli himoyalanish reaksiyasi (g'azablanish, asabiylashish) kuzatildi -bu guruxda mos reaksiya 65% holatlarda qayd etildi, past kibrli guruxda esa bu ko'rsatkich 22% ni tashkil etdi. Shuningdek, maqtoov va e'tiborga bo'lgan ehtiyoj yuqori kibrli guruxda sezilarli darajada kuchli ekanligi aniqlandi.

Xulq-atvor xususiyatlari va shaxslararo munosabatlar

Korrelyatsion tahlil natijalari kibr darajasi bilan shaxslararo munosabatlar sifati o'rtasida manfiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi ($r = -0,46$, $p < 0,05$). Ya'ni, kibr darajasi yuqori bo'lgan ishtirokchilarda hamkorlik qilish, empatiya ko'rsatish va jamoaviy ishda faol qatnashish ko'rsatkichlari pastroq bo'ldi. Shuningdek, kibr darajasi bilan o'zini-o'zi baholash o'rtasida ham qiziqarli bog'liqlik aniqlandi: yuqori kibrli ishtirokchilarning bir qismida (taxminan 40%) o'zini-o'zi baholashning noaniq (beqaror) ko'rsatkichlari mavjud edi, bu esa kibrning ichki ishonchsizlikni kompensatsiya qilish mexanizmi sifatida namoyon bo'lishi gipotezasini tasdiqlaydi.

Ko'rsatkich	Yuqori kibr guruxi	Past kibr guruxi
Tanqidga kuchli himoya reaksiyasi	65%	22%
Boshqalarni kamsitish holatlari	58%	9%

Ko'rsatkich	Yuqori kibr guruxi	Past kibr guruxi
Hamkorlikka tayyorlik (yuqori daraja)	31%	78%
Noaniq o'zini-o'zi baholash	40%	14%

1-jadval. Yuqori va past kibr ko'rsatkichlariga ega guruxlarning taqqoslama natijalari

Olingan natijalar zamonaviy psixologik nazariyalar bilan umumiy muvofiqlikni namoyon etadi. Xususan, narsissizmning "ishonchsizlik kompensatsiyasi" modeli tasdiqlangan bo'lib, unga ko'ra kibrli xulq-atvor asosida odatda turgun bo'lmagan yoki past o'zini-o'zi baholash yotadi. Tadqiqotda aniqlangan yuqori kibr ko'rsatkichiga ega guruxdagi ishtirokchilarning 40 foizida o'zini-o'zi baholashning noaniqligi bu gipotezani amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Shuningdek, kibr darajasi bilan shaxslararo munosabatlar sifati o'rtasidagi manfiy bog'liqlik alohida e'tiborga molik. Bu natija kibrli shaxslarning jamoada ishlash, muloqot qurish va uzoq muddatli munosabatlarni saqlab qolishda qiyinchilikka uchrashini ko'rsatadi. Ayni paytda, shuni ta'kidlash lozimki, kibr bilan sog'lom o'ziga ishonch o'rtasida aniq chegara mavjud: sog'lom o'ziga ishonch o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini obyektiv baholashga, kibr esa boshqalarni kamsitish orqali o'zini yuqori ko'tarishga asoslanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati shundan iboratki, oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilan ishlash jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga yo'naltirilgan trening va mashg'ulotlarni joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunday mashg'ulotlar yoshlarda sog'lom o'ziga ishonch va o'zaro hurmat asosida qurilgan munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida namunaning nisbatan kichik hajmi (60 nafar) va faqat bir oliy ta'lim muassasasi doirasida olib borilganligini qayd etish lozim. Kelajakda tadqiqotni kengroq namuna asosida, turli yosh guruxlari va kasbiy sohalarini qamrab olgan holda davom ettirish tavsiya etiladi.

Xulosa: O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdi: Shaxsda kibr kognitiv, emotsional va xulq-atvor sohalarida o'ziga xos kompleks xususiyatlar orqali namoyon bo'ladi: o'zini yuqori baholash, tanqidga nisbatan kuchli himoya reaksiyasi va boshqalarni kamsitish moyilligi.

Kibr darajasi bilan shaxslararo munosabatlar sifati o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli manfiy bog'liqlik mavjud ($r = -0,46$).

Yuqori kibr ko'rsatkichiga ega shaxslarning bir qismida o'zini-o'zi baholashning noaniqligi aniqlandi, bu kibrning ichki ishonchsizlikni kompensatsiya qilish funksiyasini bajarishi haqidagi nazariy taxminni tasdiqlaydi.

Oliy ta'lim tizimida talabalarning emotsional intellekti va sog'lom o'ziga ishonchini rivojlantirishga yo'naltirilgan profilaktik chora-tadbirlarni joriy etish zarur.

Xulosa qilib aytganda, kibr shaxs rivojlanishidagi murakkab psixologik hodisa bo'lib, uning o'z vaqtida aniqlanishi va tuzatilishi nafaqat shaxsning o'zi uchun, balki u yashayotgan ijtimoiy muhit uchun ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada psixolog mutaxassislarining, pedagoglarning va ota-onalarning hamkorlikdagi faoliyati muhim o'rin tutadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Каримова В.М. Психология. — Тошкент: Фан, 2018. — 384 б.
2. Столин В.В. Самосознание личности. — М.: Издательство МГУ, 1983. — 286 с.

3. Twenge J.M., Campbell W.K. The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement. — New York: Free Press, 2009. — 368 p.
4. Эгамбердиева Н.М. Шахс психологияси асослари. — Тошкент: Университет, 2020. — 256 б.
5. Rosenberg M. Society and the Adolescent Self-Image. — Princeton: Princeton University Press, 1965. — 326 p.